

V. FEJEZET

AZ ARANYVONAT

NEMZETI KINCÜNKET
MENTETTE

ARANYKÖNYV
MAGYARORSZÁG ARANYTARTALÉKÁNAK TÖRTÉNETE

Magyarország aranytartalékának második világháborús sorsában a Magyar Nemzeti Bank alkalmazottai kiemelkedő szerepet vállaltak. A történelmi viharok közepette az MNB tisztviselői mindvégig azt tartották szem előtt, hogy a rájuk bízott nemzeti aranykészletet megóvják a németek, a szovjet hadsereg és különböző más csoportok zsákmányszerző törekvéseivel szemben.

Egy újabb háború kitörésének a lehetősége már a harmincas évek második felében szóba került. Ennek megfelelően az MNB szakemberei már ekkor szorgalmazták olyan óvóhelyek építését, amelyek háború esetén is lehetővé teszik a bank működését és az értékek biztonságos tárolását. A kivitelezés nem váratott sokáig magára: 1936-ban megkezdődött a budai várban az Úri utca 72. szám alatti, valamint Veszprémben a Jókai utca 31. szám alatti óvóhelyek megépítése.

KÖLTÖZÉS BUDÁRÓL A VESZPRÉMI BUNKERBE

1943-ban a hadi helyzet kedvezőtlen alakulása miatt a kormány tárgyalásokat kezdeményezett a Svájci Államszövetséggel arról, hogy az ország aranykészletét az alpesi államba menekítsék. Ennek keretében 1944. március 17-én több mint egy tonna aranyat el is indítottunk Svájc felé. Magyarországot azonban március 19-én megszállta a német hadsereg, így a Svájc felé menekítésre ezt követően már nem nyílt lehetőség.

A németek által elfoglalt országok aranytartalmát Németországba szállították, és a német aranykészlet részeként kezelték.

Az akkor szövetséges Magyarországon az aranytartalékok a jegybank kezelésében maradtak, ám a háború utolsó szakaszában zavaros helyzet alakult ki, így bizonytalanná vált hazánk aranytartalékának sorsa is. A német megszállás a Magyar Nemzeti Bank mindennapjaira is hatással volt.

A német Reichsbank igazgatója, Leopold Scheffer pénzügyi megbízott azért érkezett Magyarországra, hogy nyomon kövesse az MNB vezetőségének intézkedéseit. Scheffer a visszaemlékezések szerint egy magánbeszélgetés során elárulta, hogy a bank értékeinek Németországba szállítását is feladatául kapta.

Természetesen ezt az MNB vezetése kezdettől fogva gyanította, és mindent megtett ennek megakadályozása érdekében.

A legfontosabb biztosítéknak azt látták, hogy az MNB értékei és a személyi állománya menekítés esetén együtt mozogjon azért, hogy ne lehessen megbontani az értékek egységét. Az MNB vezetősége emellett ragaszkodott hozzá - ahogy Cottely István felügyelő igazgató a visszaemlékezéseiben írja -, hogy:

- „1. A bank egységes egészként költözzön, hogy működőképességét külföldön is megőrizze.
2. Annyi alkalmazott utazzon, ahányra az alapfeladatok ellátásához szükség van.

3. A bankban őrzött összes érték maradjon együtt, egységét ne bontsák meg.
4. A bank alkalmazottai közül önkéntes jelentkezés alapján válasszák ki azokat, akik utaznak. Ne fogadják el olyan személy jelentkezését, aki nem volt a bank alkalmazottja az 1944. október 15.-i események előtt.”

Ez utóbbi pont már utal arra, hogy 1944 októberében Horthy Miklós kormányzó kiugrási kísérlete kudarcot vallott, a kormányzás pedig a nyilasok kezébe került.

A hadi helyzet alakulása miatt már 1944 novemberében el kellett kezdeni a mozdítható közjavakkal együtt a Magyar Nemzeti Bank aranykészletének Dunántúlra menekítését.

Az MNB közel 30 tonnára rúgó aranykészletét és egyéb értékeit az 1939-ben elkészült veszprémi bunkerbe szállították. Ekkor hagyta el a fővárost a két platina méter etalon, a Magyar Királyi Posta bélyeggyűjteménye, a Corvinák, a teljes pengő bankjegykészlet mintegy 387 millió pengő értékben, valamint a Szent Korona a koronázási jelvényekkel együtt. Az MNB aranykészlete 25 kilogrammos, nagyjából téglalakú és nagyságú formákba volt öntve.

1944. november 12-én a fővárosból elindultak Veszprém irányába a jegybank tisztviselői és családtagjaik. Bár a Magyar Nemzeti Bank elhagyta Budapestet, de minősége, feladatköre nem változott: továbbra is ellátta a jegybanki feladatokat és kiszolgált a megszállás alá még nem került fiókjait. A vidéki fiókjait a szovjet előrenyomulás miatt a jegybanknak szolgáltatták be készleteiket, és ugyancsak az MNB törzséhez csatlakoztak sok esetben a vidéki tisztviselők is.

VESZTEGLÉS A HÚSZ FOKOS FAGYBAN

December 5-én a szovjetek elérték Siófokot, ami azonnali cselekvésre készítette a Veszprémben tartózkodó jegybanki vezetést. Új állomáshelyként

Sopront jelölték meg, mivel időközben oda tette át a székhelyét a Pénzügyminisztérium is azzal a kitételrel, hogy amíg nem születik államközi egyezmény a németekkel az ország elhagyásáról, magyar földön maradnak. A feszített tempójú csomagolást követően december 10-e és 13-a között elhagyták Veszprémet a szerelvények. A vonatok a nemzeti aranykészletet és egyéb értékeket, a bank közel 400, az útra önkéntesen vállalkozó munkatársát és az ő családtagjait, valamint a védelmükre kirendelt 50 fős csendőr-osztagot szállították.

Az aranyon kívül ekkor a bankjegy-készlet és a Magyar Postamúzeum teljes anyaga is a vonatokon volt. Tarnay Edgár igazgatóhelyettes a visszaemlékezéseiben az ekkor szállított vagyon értékét 1 milliárd dollárra tette, amelyből csupán

33 millió volt az aranytartalék értéke. Az érték zömét, mintegy 700 millió dollárt a kinyomtatott, de még forgalomba nem került bankjegyek jelentették. Ugyancsak útnak indították az államkincstár 100 tonnára rúgó ezüstkészletét, amit azután Magdeburgban helyeztek el. Egy másik szerelvény a koronázási ékszerekkel szintén elhagyta Veszprémet.

1944. december 11-én érkezett meg az első vonat a Sopron közeli Fertőbozra. A banki tisztviselők és családtagjaik valódi megpróbáltatásai ekkor kezdődtek. Mínusz 20 fokos hidegben maguknak kellett gondoskodniuk az élelmezésükről és a fűtéshez szükséges tüzfáról, mindezt a szövetségesek légitámadásai közepette. Az egyik teherkocsiban berendezett konyhavagon biztosította az élelmezést. A fűtést szerencsésen oldották meg:

felfedeztek egy elhagyott német tábori kályhakat szállító szerelvényt, így biztosították a szükséges fűtőtesteket, amihez a tüzelőanyagot a vasúti menti akácospól nyerték ki.

Eközben Sopronban a német és a magyar kormány között tárgyalások folytak arról, hogy a nemzeti értékeket Németország területére szállítsák. A tárgyalások fontos kérdése volt, hogy Magyarország ideiglenes elhagyását követően az MNB továbbra is teljes jogon rendelkezessen az arany- és pénzkészlet felett. A vezetőség ennek érdekében továbbra is kitartott amellett, hogy a németek együtt kezeljék az értékeket és a banki tisztviselőket. Ezzel szemben a német külügyminisztériumból 1945. január 4-én érkezett levél alapján a német szándék az volt, hogy a bank értékeit a német birodalom különböző pontjain helyezték el.

Eszerint az arany és a papírpénz a Reichsbank bécsi központjába, a műkincsek és a külföldi letétek a berlini Reichsbankba kerültek volna, míg az ezüstöt a Reichsbank magdeburgi fiókjában szerették volna elhelyezni a németek.

A német külügyminisztérium levelében foglaltakat a magyarok ellenezték, és korábbi elhatározásuknak megfelelően ragaszkodtak az MNB vagyonának és tisztviselőinek együtt maradásához. Ezt a célt végül sikerült elérni. 1945. január 15-én Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter és Hans Constantid Boden birodalmi gazdasági miniszter aláírta az MNB Németországba telepítéséről szóló szerződést.

A szerződés aláírását követően, hathétnyi vesztelés után, 1945. január 17-én indult el az első szerelvény Fertőbozról a kijelölt helyre: Spital am Pyhrn felső-ausztriai községbe. Január 23-án hagyta el a második szerelvény Fertőbozt az aranykészlettel és azokkal az alkalmazottakkal, akik önként vállalták a külföldre települést.

ARANYKÉSZLET AZ APÁTSÁG KRIPTÁJÁBAN

A megérkezést követően az értékeket a Spital am Pyhrn-i bencés apátság templomának kriptájába szállították. Az aranyat tartalmazó faládák elé bankjegyekkel teli dobozokból építettek falat. A kriptá ajtaját vaskos lakattal zárták le,

amelynek kulcsait két tisztviselő külön-külön őrizte. A védelmükre rendelt csendőrosztag váltott őrséget adott az ajtó előtt.

A 2000 fős ausztriai település szerény lehetőségei miatt kezdetben még a tisztviselőket is nehézkesen tudták elszállásolni. A helyhiány miatt egy férfi és egy női hálótermet hoztak létre az egyedülálló tisztviselők számára.

A Cottely István vezette jegybanki közösség hamar megteremtette az alapvető életfeltételeket: saját konyhát szerveztek, ahova a férfiak tűzifát hoztak, a nők pedig főztek. Kezdetben még Magyarországról kaptak élelmiszer utánpótlást, aminek minőségét cserekereskedelem révén javították fel. Ellátmányából a bank egy vagon búzát adott a falunak, amiért

cserébe biztosították a lakosságnak járó élel-
miszer fejadagot a magyar tisztviselőknek is.
A jegybanki alkalmazottak között akadt asztalos
és cipész is, akik nagy hasznát vették szaktudá-
suknak a nehéz körülmények között. A jegybanki
dolgozók megszervezték a gyermekek okta-
tását, templomi énekkart alapítottak, és a később
csatlakozó három orvosnak köszönhetően az
egészségügyi lehetőségek is lényegesen javultak.
A jegybank hivatali helységeit a kolostor terme-
iben alakították ki.

Időközben a fiókinvézetek szovjet hadsereg elől
menekülő munkavállalóival 600 fölé emelkedett a
jegybanki közösség létszáma. A magyar fiókinvé-
zetekkel egészen az utolsóként megszállt soproni
fiók megszűnéséig fenntartották a kapcsolatot.
Nemcsak a vörös hadsereg közeledése, hanem az

arany megszerzését célzó próbálkozások is sok
gondot okoztak a vezetőségnek. A környéken
lévő szovjet hadifoglyok is tudomást szereztek a
magyar aranytartalék hollétéről. Ez meglehetősen
nyugtalanította a jegybanki vezetőket, akiknek
többször kellett segítséget kérniük a felső-auszt-
riai katonai parancsnokságtól a támadási kísérletek
elhárítása érdekében.

A német fegyverletételt követően egy német
tisztből álló csoport érkezett, hogy elszállítsa
az aranykészletet, de a jegybank vezetése halo-
gatással és eréllyel ellenállt a próbálkozásnak.
Eközben a természet erőitől is meg kellett óvni
a nemzeti értékeket: a tavaszi hóolvadás miatt
a kripta víz alá került, így a tisztviselők cipelték
fel a szabadba a ládákat és szárították meg az
elázott papírpénzeket.

A jegybank vezetősége folyamatosan nyomon követte a szovjetek gyors mozgásáról szóló híreket, és úgy határoztak, hogy követeket küldenek az angol és amerikai csapatokhoz annak érdekében, hogy tudassák hollétüket.

Egyrészt nem szerették volna, hogy az aranykészlet hadizsákmányként szovjet kézre kerüljön, másrészt tartottak attól, hogy a német hadsereg szétesése nyomán senki nem garantálná az értékek és az emberek biztonságát.

A követek - Tarnay Frigyes igazgatóhelyettes, Tuboly József ellenőr, Tarnay Edgár igazgatóhelyettes és Bethlen Géza - leveleket vittek a szövetségesekhez, és rajtuk keresztül a svájci székhelyű Nemzetközi Fizetések Bankjának, az angol Bank of Englandnek, valamint az amerikai

Fed-nek. Segítséget kaptak August Eingruber felső-ausztriai kormányzótól, aki szintén jelentette az angolszász csapatoknak az arany hollétét.

Végül 1945. május 7-én az amerikai csapatok érkeztek meg elsőként Spital am Pyhrn-be. Azt, hogy jogos volt a szovjet ellenőrzéstől való jegybanki félelem, jelzi, hogy mindössze 40 kilométerre a településtől keletre húzták meg a szovjet és az amerikai megszállási övezet határát.

Az amerikai katonák őrséget adtak a magyarok mellé, május 12-én pedig a jegybanki közönséget George Patton tábornok látogatta meg. Cottely István beszámolójából kiderül, hogy Patton tábornok szívélyesen viselkedett a bank

vezetésével, és egy bizottságot állított fel, amely rendelkezett arról, hogy az értékeket az amerikai főhadiszállásra, Frankfurtba szállítsák.

Az MNB vezetőségét biztosították, hogy az értékeket a békeszerződés megkötéséig ott őrzik, majd azután átadják az új magyar kormánynak. Cottely István emlékiratában Patton tábornokon kívül megemlékezett F. M. Roesti amerikai őrnagyról is, akinek köszönhetően a banki közösség tagjainak nem kellett menekülttáborba vonulniuk.

1945. május 13-án érkezett meg Lionel Perera őrnagy, az amerikai hadsereg pénzügyi tanácsadója. A vezetés neki adta át a rábizott értékeket, amelyek az ekkor készült parancs szerint a következők voltak:

- 632 láda, amelyek aranytömböket és aranypénzeket tartalmaztak, nettó 29 855 kg súlyban.
- Húsz, többek között csehszlovák valutát tartalmazó láda.
- Két láda, amelyek bankjegyeket és külföldi valutát tartalmaztak, köztük 1 295 391 német birodalmi márkát.
- Három láda ismeretlen tartalommal.
- A Magyar Királyi Csendőrség tulajdonát tartalmazó 3,3 kilogramm súlyú csomag.
- Húsz láda a Budapesti Árvaházi Kamara értékeivel.
- Egy láda, amely zsidók vagyonára vonatkozó zárt borítékokat tartalmazott.
- Egy csomag, amely Szálasi Ferenc tulajdonát képezte.

A Budapesti Kereskedelmi Bank egy ládányi letéte.

1945. május 14-én kezdődött meg a bepakolás Spital am Pyhrn-ben, majd másnap indult el a tizenhat katonai teherautóból álló konvoj Frankfurtba. Itt az MNB értékeit az amerikai főparancsnokság pénzügyi részlegénél, a Reichsbank pánccéltermében helyezték el. Az MNB vezetői júliusban követték a szállítmányt abból a célból, hogy felvilágosítást adjanak annak pontos tartalmáról, jelen legyenek a leltározásnál, illetve, hogy tájékoztassák a szövetségeseket a Magyarország és Németország közötti clearing-szerződés részleteiről.

A banki tisztviselők és családjaik végül 1946 nyarán jöhettek haza, azonban többen az emigrációt választották, joggal tartva a szovjetek és az őket kiszolgáló kommunisták bosszújától.

Az egykori MNB-sek egy része a községben telepedett le, és leszármazottjaik a mai napig ott élnek. 2005-ben a Járai Zsigmond vezette Magyar Nemzeti Bank hivatalosan bocsánatot kért a kommunizmus jegybanki áldozataitól, így azoktól is, akiket az aranytartalék őrzése miatt meghurcoltak.

A Magyar Nemzeti Bank kiváló tisztviselőgárdája a nehéz körülmények között rendkívüli bátorságról tanúbizonyságot téve mentette meg a háború pusztítása elől az ország aranykészletét, ezzel méltán érdemelték ki az utókor tiszteletét. Az amerikai hatóságok 1946 augusztusában szolgáltaták vissza Magyarországnak az aranykészletet, így az fedezetként már ott állhatott az 1946. augusztus 1-jén bevezetett új magyar forint mögött.

RÉSZLETEK COTELLY ISTVÁN EMLÉKIRATAIBÓL

A magyar aranytartalék a második világháború viharában

„Mindenki ruhában aludt, rendkívül kényelmetlen körülmények között, amit csak tetézt a metsző hideg (mínusz 15 fok) és az, hogy nem volt kabátunk. Az élelmezést a vonat egyik teherkocsijában berendezett konyhavagon biztosította: reggelire pótkávéból készült feketét kaptunk, délben és este valami főtt ételt.”

„Amikor eljöttünk Fertőbozról, ahol a banknak működött egy fiókja, beszéltem az ottani igazgatóval. Hívtam, tartson velünk. Nem akart jönni. „Öreg ember vagyok — mondta. — Mi bajom eshet?”

Később elmesélték, hogy amikor Sopront elfoglalták a szovjet csapatok, néhány katona bement az irodájába. Aztán látták, amint döbbsen arccal kijön, és hagyja, hogy elvezessék. Soha többé nem látta senki. A közeli erdőben találták meg az üres pénztárcáját.”

„A szomszéd falu (Windischgarsten) egyik szállodájában felvitt egy első emeleti szobába. A szobában dr. Bodent találtam, a magyarországi gazdasági megbízottat. „Elvesztettük a háborút” — mondta. „Sztálingrád óta tudom” — válaszoltam. „Kérem, tegyen meg mindent, hogy a bank értékei ne vesszenek el, s hiánytalanul adják át őket a győzteseknek.

Nem akarom, hogy azzal vádolják a német kormányt, nem tartotta be Magyarországgal kötött megállapodását és rátette kezét az

aranyra.” Biztosítottam Boden urat arról, hogy életem árán is teljesítem kötelességemet, és megvédem a bank értékeit.”

„Spital am Pyhrn, 1945. május 2.

AZ AMERIKAI KATONAI HATÓSÁGOK SZÁMÁRA

LINZ

A jelen levél átadóit, dr. Tornay Edgár igazgatóhelyettest és Bethlen Géza főellenőr urat a Magyar Nemzeti Bank Igazgatósága bízta meg azzal, hogy e levelet továbbítsa az amerikai hatóságoknak. A fent nevezett urak személyazonosságát jelen levél igazolja.

A Magyar Nemzeti Bank a háborús események következtében jelenleg Spital am Pyhm-ben tartózkodik (Felső-Ausztria, kirchdorfi kerület) értékeivel (teljes aranykészletével) és mintegy hatszáz alkalmazottjával, beleértve a családtagokat is. Az értékeket a Magyar Királyi Csendőrség őrzi.

Az Igazgatóság védelmet kér az értékek és a személyzet számára. Az Igazgatóság kéri a Katonai Hatóságokat, hogy — amennyiben lehetséges — továbbítsák a fent nevezett urak által átadott táviratokat.

Szívélyes üdvözléssel:

A Magyar Nemzeti Bank Igazgatósága

Aláírás: dr. Cottely, dr. Torzsay-Biber”

„Ameddig nem kaptuk meg élelmiszerjegyünket, szabályosan éhezünk. Élelmiszerjegy nélkül az éttermekben is csak főtt céklához és rossz minőségű, alkoholgyártásra való krumplihoz lehetett hozzájutni. Vasárnaponként a szomszédos falvakba mentem, hogy cigarettáért (havi húsz darab cigarettát kaptunk, de én nem dohányzom) némi élelmiszert cseréljek. Egy kiló hagymának például egy szál cigaretta volt az ára.”

„Egy napon megjelent Spital am Pyhrn-ben néhány magyar fiatalember, akik nem akartak hazatérni, és az úgynevezett „párhuzamos kereskedelemmel” keresték meg kenyereiket. Amikor még a legkevésbé sem jártak nemzetközi vonatok, ők keresztül-kasul utazták Európát. Megkérdeztem egyiküket, meg tudná-e szerezni nekem Joseph

Hamel Banques et operations de banque című, 1933-ban, Párizsban kiadott kötetét, amely budapesti könyvtáram egyik fontos darabja volt. Ez volt akkoriban a legjobb szakkönyv a bankjogról. Azt válaszolta a fiú, hogy száz darab cigaretta az ára. Átadtam neki eme értékes valutát, s egyben le is mondtam róla, jobban mondva „risk capital”-nak, kockázati tőkének tekintettem. Legnagyobb meglepetésemre a fiú két héten belül meghozta a kétkötetes könyvet, egyenesen Párizsból.”

„Az aranyat és az értékeket 1946 nyarán adta vissza az Egyesült Államok kormánya a magyar kormánynak. Az imént leírt Odüsszeiának köszönhető, hogy a magyar kormány hiánytalanul

visszakapta az értékeket, minthogy mindvégig sikerült azokat birtokunkban tartani. A többi ország, többek között Olaszország, Franciaország és Csehszlovákia csak részben kapta vissza aranykészleteit (a teljes érték mintegy 55 %-át), mint-hogy követeléseiket a Németországban lefoglalt arany mennyiség arányában elégítették ki.”

